

Zvilinskiy S. O. Soviet revolutionary memoirs during 1920-30's (based on the materials of Yekaterinoslavskiy Ispart)

In the article is shown the beginnings process of assembling complex narrative written sources on the history of the Civil War in Russia for the period during 1920-30's. The main emphasis is given to the Commission on the history of the October Revolution and the History of the Communist Party (Ispart) – a main structure which collected and processed this type of sources. For example ispart of Ekaterinoslav (Dnipropetrovsk) is shown us the transformation of functions of this institutions, methods and principles of their work.

Keywords: *Ispart, written narratives, revolutionary memoirs, reminiscences, memoir sources, propaganda.*

УДК 94(470+571):929Георгієвський"1830/1911"

О. Є. Ліхачова

ПЕРЕДОВІ СТАТТІ О. І. ГЕОРГІЄВСЬКОГО З ПРИВОДУ ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1863–1864 рр. У «МОСКОВСКИХ ВЕДОМОСТЯХ»

Розглянуто журналістську діяльність О. І. Георгієвського у «Московских ведомостях». На основі аналізу статей, а також завдяки залученню інших історичних джерел доведено авторство О. І. Георгієвського у ряді статей, які вийшли в світ в цьому виданні в 1863-1864 рр. і були присвячені проблемам польського повстання. Досліджено його погляди на причини та головні чинники цього конфлікту, визначено його бачення основних мотивів європейської дипломатії. З'ясовано роль О.І. Георгієвського у збільшенні авторитету «Московских ведомостей».

Ключові слова: *О. І. Георгієвський, «Московские ведомости», польське повстання, передова стаття.*

Сучасна українська історична наука переживає зараз період, коли проблематика, пов'язана з феноменом вивчення інтелектуальної історії набуває все більшої актуальності. Звертання до біографій історичних діячів, що мали значний вплив на формування і розвиток різних громадських та наукових інститутів, є актуальним і перспективним напрямком сучасної науки. До таких історичних осіб, безумовно, належить О.І.Георгієвський, багатостороння діяльність якого збіглась з виключно важливим етапом трансформації суспільно-політичного ладу Російської імперії в період проведення олександрійських реформ і з подальшою модернізацією держави в 90 р. XIX ст.. Дослідження інтелектуальної спадщини О.І.Георгієвського, що складається з історичних праць, публіцистичних творів, статей у періодичних виданнях дозволяє не лише відстежити його життєвий шлях від лицейського викладача, видавця регіональної періодики, журналіста центральної преси до сенатора, а і надає можливості ліквідувати низку «білих плям» історичного минулого.

Метою даної статті є дослідження внеску О.І. Георгієвського до формування політичної позиції «Московских ведомостей» щодо повстання у Польщі у 1863-1864 рр. До наукових завдань статті слід віднести аналіз статей, присвячених цим подіям з метою їх атрибуції, особливо, враховуючи той факт, що в історичній літературі склалась думка про М. Н. Каткова, як про єдиного автора передових статей «Московских ведомостей». Така позиція знайшла відображення в книзі А. О. Роота під назвою «Історія жанру передової статті» [1, с. 111]. Подібна позиція зустрічається і в ряді робіт, присвячених аналізу оцінок газетою ряду зовнішньополітичних проблем Росії другої половини XIX ст. Так, у праці Л. І. Нарочницької «Росія і війни Пруссії в 60-х роках XIX ст. за об'єднання Німеччини “зверху”» згаданий цілий ряд статей, опублікованих в «Московских ведомостях» з цієї проблеми, автором яких помилково названий М. Катков, хоча насправді вони належали перу О. І. Георгієвського [2, с. 177]. Для розуміння ролі О. І. Георгієвського у розвитку журналістики другої половини XIX ст. велике значення має монографія А. Г. Гачевої «Нам не дано передбачити, Як слово наше відгукнеться...» (Достоевський і Тютчев), де майже вперше згадується про О.І. Георгієвського як журналіста та автора багатьох передовиць «Московських відомостей» [3, с. 528–568]. Тож, аналіз історіографії проблеми дозволяє звернутись до дослідження діяльності О.І. Георгієвського у цьому виданні.

У листопаді 1862 р. О. І. Георгієвський був запрошений М. Н. Катковим і П. М. Леонтьєвим взяти участь у видавництві «Московских ведомостей». «Мова йшла про те, щоб перетворити цю газету на свого роду російську «Times» і створити з неї велику і добротину силу так, щоб мало-помалу обговоренню її стали доступні всі справи зовнішньої і внутрішньої політики Росії, і щоб до голосу її прислухалися всі громадські і державні наші діячі, не виключаючи й самого государя», – писав О. І. Георгієвський [4, с.114]. Під редакцією М. Н. Каткова «Московские ведомости» стали виходити в світ з 1 січня 1863 р., в момент напруженої обстановки в країні, пов'язаної з початком польського повстання [5, с.152]. Таким чином, О. І. Георгієвський брав участь у її виданні спільно з М. Н. Катковим до початку серпня 1866 р., коли перейшов на роботу в Міністерство народної освіти. Особливо необхідно виділити період з кінця 1863 р. по травень 1864 р. У цей час відбувся перехід О. І. Георгієвського до редакції «Русского инвалида», де він зайнявся головним чином аналізом міжнародних відносин. Після закінчення цього періоду О. І. Георгієвський знову повернувся до роботи в «Московских ведомостях».

З початку 1863 р. основною темою передовиць «Московских ведомостей» були події в Польщі. Тема повстання в Польщі, причини, що його викликали, реакція європейських держав на події в Польщі – всі ці питання практично щодня знаходили своє відображення у номерах «Московских ведомостей» аж до осені

1863 р. У своїх мемуарах О. І. Георгієвський писав: «Передові статті «Московских ведомостей» викликали до них загальне співчуття, як у Москві, так і в цілій Росії. Щодня вранці цілі маси народу товпилися перед редакцією в очікуванні, що будь-хто з грамотіїв, присланий за отриманням «Московских ведомостей», прочитає натовпу щойно надруковану статтю з польського питання... Але не в одних масах народу, а й у самому вищому російському суспільстві передові статті «Московских ведомостей» читалися, за деякими виключеннями, з великим співчуттям» [4, с.115]. Необхідно відзначити, що саме в цей період в російській журналістиці жанр передової статті досяг особливого розквіту. Особлива роль у його становленні належала «Московским ведомостям», як монархічно-консервативному органу. В історичній літературі, присвяченій вивченню позиції «Московских ведомостей» у розглянутий період, часто авторство передовиць цього видання приписують виключно М. Н. Каткову. Цьому сприяло і видання у 1897 р. М. Н. Катковим книги під назвою «Зібрання передових статей «Московских ведомостей». 1864 рік» [6]. Однак у своїх спогадах О. І. Георгієвський відзначав: «Катков ніколи і ні перед ким не приховував ні моїх праць, ні моїх заслуг... він представляв мене як свого «товариша по редакції «Московских ведомостей», якому вони багато зобов'язані своїм успіхом» [4, с.115]. У його мемуарах містяться докладні відомості про розпорядок дня в цей напружений для країни період. «У ті дні, коли мені доводилося писати і передову статтю, а це було рази по три і навіть по чотири рази на тиждень, і коли в палатах Англії чи Франції відбувалися нескінченні дебати з польського питання... мені доводилося засиджуватися в редакції години до 10 або 11 вечора в напруженій роботі», – згадував він [4, с.116].

Статті О. І. Георгієвського, пов'язані з польським повстанням 1863 р., можна розділити на дві групи. До першої групи належать статті, які аналізували причини повстання і його хід. Другу групу складають роботи, які оцінювали міжнародний резонанс польського повстання.

Необхідно відзначити, що найбільш суперечними можуть вважатися висновки автора, що містили оцінку причин повстання. Так, полемізуючи з іноземною пресою, яка в більшості своїй вважала, що причини повстання пов'язані виключно з асиміляторською політикою російського уряду, О. І. Георгієвський прагнув применшити значення цього чинника. У його статтях обґрунтовувалася ідея про незначні прояви польської національної самосвідомості в Сілезії, Східній Пруссії і навіть в Познані. Він підкреслював, що в цих регіонах польська мова все більше витісняється за ужитку німецькою мовою. О. І. Георгієвський писав: «У всіх цих місцях, самих польських з усієї Польщі, цілі народонаселення або зовсім забули свою мову, або соромляться говорити нею; всюди, беззаперечно і могутньо поширюється і впроваджується німецький звичай і німецька мова...» [7, 1863, № 55, 12 березня].

У міру погіршення міжнародної ситуації навколо польського повстання акцент статей О. І. Георгієвського зміщується з причин, що його викликали, на детальне вивчення справжніх мотивів дій західноєвропейської дипломатії. Слід зазначити, що з самого початку повстання країни Західної Європи пильно стежили за діями російського уряду по відношенню до повсталих. У своїх статтях О. І. Георгієвський переконливо й категорично відстоював право Росії самій вирішувати всі проблеми, пов'язані з польським повстанням. Він підкреслював: «Справа російської Польщі є внутрішня справа Росії» [7, 1863, № 66, 24 березня]. Однак 5 (17) квітня 1863 р. уряду Австрії, Франції і Великобританії направили ноти князю О. М. Горчакову, де висловили свою заклопотаність ситуацією в Польщі [7, 1863, № 84, 20 квітня]. Особливо різкою була позиція Англії. «Московские ведомости» негайно відреагували на це докладною статтею, де були проаналізовані всі причини такої поведінки англійського уряду. Зокрема в ній говорилося, що доля Польщі цікавить Англію лише у зв'язку з можливістю зіштовхнути між собою Росію і Францію і, тим самим, послабити позиції Російської імперії на міжнародній арені [7, 1863, № 87, 24 квітня]. Але зовнішньополітичні протиріччя, які існували між західноєвропейськими державами не дали змоги виробити єдину дипломатичну ноту протесту. Пропозиція Лондона взяти в якості такого базису Віденський трактат 1815 р. натрапила на наполегливу протидію з боку французів. Наполеон III виношував плани щодо відновлення польської державності, але під егідою Франції. Підтримавши відновлення польської незалежності, він розраховував надалі посилити французький вплив на її території, а також використовувати Польщу як знаряддя проти Росії і Пруссії. Відновлення польської держави скасувало би дію Віденського трактату, що, у свою чергу, надало б можливість переглянути не тільки ці домовленості, але і повернутися до територіального переділу Європи. Австрійці також не бажали виходити з Віденського трактату. Вони побоювалися, що апеляція дасть привід вимагати від самої Австрії відновлення вільного міста Кракова [8, с.211-228].

Починаючи з весни 1863 р., Франція робила активні спроби створити антиросійську коаліцію, заручившись підтримкою Англії та Австрії [8, с. 112-116]. О. І. Георгієвський неодноразово в своїх статтях зазначав, що антиросійські настрої з одного боку підігруються англійцями, а з іншого – французькими клерикалами. Він писав: «Франція залучена у ворожі проти Росії демонстрації і буде мати честь одна опинитися перед обличчям Росії. Вчорашній союзник, наш головний, єдиний союзник, який всіляко прагнув зблизитися з нами, стає сьогодні головним, єдиним нашим супротивником» [7, 1863, № 131, 16 червня]. Оцінюючи католицький вплив на французьку політику, він прямо говорив про те, що непримиренність позиції Франції в польському питанні «є поступка партії клерикалів...» [7, 1863, № 142, 28 червня]. Саме ці радикально налаштовані сили прагнули до поглиблення конфлікту в Польщі через протиставлення католицької віри православ'ю. Автор зазначав: «Наш головний, найнепримиренніший ворог – не польський патріотизм і не польське владолюбство, а фанатизм і владолюбство римсько-католицького духовенства» [7, 1863, № 142, 28 червня]. Зазначимо, що ця стаття безумовно належить перу О.І.Георгієвського, бо вона містить матеріали із його публікацій у журналі «Рассвет».

На глибоке переконання О. І. Георгієвського, для англійського уряду Польща – лише засіб, за допомогою якого можна послабити Росію. Справжньою ж метою зовнішньої політики Англії було б нове

рішення східного питання. Як державник, він підкреслював: «Ніякими амністіями, ніякими поблажками польському повстанню, ніякими поступками на користь Польщі ми не усунемо себе від війни, а навпаки, енергійним придушенням заколоту ми перешкодим планам Англії щодо Сходу» [7, 1863, № 142, 28 червня].

Становище Росії на зовнішньополітичній арені у зв'язку з ситуацією в Польщі ще більше загострилося у середині липня 1863 р. Австрія, Франція і Англія 17 липня виступили зі спільною нотою, де містилися шість пунктів вимог до російського уряду. Вимоги включали: повну амністію для учасників польського повстання, право національного представництва, право призначення на державні посади на території Польщі виключно поляків, свободу совісті, вживання польської мови як офіційної для державного апарату, установа регулярного рекрутського набору [9, с.243]. «Московские ведомости» відповіли статтею, імовірно написаною О. І. Георгієвським, тому що в ній міститься властивий йому аналіз європейської преси, зокрема газети «Times». У ній говорилося, що всі висунуті вимоги навіть у разі їх виконання зовсім не поліпшать ситуацію в Польщі. На підтвердження своєї точки зору автором були приведені коментарі з «Times», на думку якої всі запропоновані заходи по відношенню до Польщі призвели б лише «до тимчасового припинення кровопролиття, але в нетривалому часу кров полилася б ще більш широким струменем» [7, 1863, № 133, 18 червня]. Проте найбільш яскравою і докладною стала стаття О. І. Георгієвського, вміщена в № 142 за 28 червня 1863 р. На початку статті автор повідомляв читачам, що лорд Пальмерстон заявив: «Англія не зв'язала себе ніякими умовами на той випадок, якщо б Франція почала війну з Росією через Польщу» [7, 1863, № 142, 28 червня]. Таким чином, була підтверджена висловлена раніше думка О. І. Георгієвського про реальну можливість для Франції залишитися у військовому конфлікті один на один з Росією. Дійсно, реальні плани Франції щодо відкритої, в зв'язку з польським повстанням можливості перекроїти карту Європи, були добре відомі в Англії. Британський уряд був інформований про заплановану в Парижі війну з Пруссією, результатом якої повинно було стати захоплення німецького лівого берега Рейну [8, с.238].

Реально оцінивши масштаби відмінності зовнішньополітичних інтересів між Францією і Англією і будучи впевненим у неможливості об'єднання їх військових зусиль проти Росії, О. І. Георгієвський закликав ні за яких обставин не погоджуватися з умовами, викладеними в ноті європейських держав, аж до початку військових дій. Він писав: «Велика європейська війна, немає сумніву, була б тяжким випробуванням як для Росії, так і для всього світу, але... краще війна, ніж малодушний страх перед війною...» [7, 1863, № 142, 28 червня]. Відзначимо, що ця заява була зроблена О. І. Георгієвським, коли загроза військового конфлікту ще не була ліквідована. Таким чином, він передбачив реальні історичні події, оскільки ліквідація небезпеки антиросійської коаліції стане очевидною лише в середині осені 1863 р. [8, с. 280-281; 10, с.148-208]. Думка О. І. Георгієвського співпала і з баченням цієї складної ситуації в зовнішньополітичному відомстві Російської імперії. У відповіді князя О. М. Горчакова на ноту західноєвропейських держав єдиною умовою початку переговорів з польського питання була капітуляція повстанців.

До кінця літа 1863 р. стали очевидними розбіжності, які так і не дозволили Англії, Австрії та Франції виробити єдиний план дій щодо Росії [9, с. 224-226]. 18 серпня 1863 р. в «Московских ведомостях» був опублікований фрагмент інтерв'ю лорда Пальмерстона газеті «Times», суть якого зводилася до тези про небажання англійського уряду псувати відносини з Росією через Польщу. Прем'єр-міністр заявив: «Справа ця зовсім не такої властивості, щоб Великобританія могла виступати в неї розсудливо і з користю» [7, 1863, № 180, 18 серпня]. Ці слова повною мірою свідчили про вірну оцінку О. І. Георгієвським перспектив розвитку міжнародної ситуації навколо польського повстання.

Позиція О. І. Георгієвського та в цілому «Московских ведомостей» сприяла підвищенню авторитету зовнішньополітичного відомства Росії та особисто О. М. Горчакова. У багатьох статтях, які належали саме О.І.Георгієвському, містилось схвалення його політики. [7, 1863, № 66, 24 березня; №87, 24 квітня; № 95, 3 травня; № 133, 18 червня; № 150, 10 липня], Свідомством авторства О.І.Георгієвського у цих статтях є спогади про них у його мемуарах [4, с. 118]. Однак це не означає, що думка «Московских ведомостей» завжди збігалася з позицією О. М. Горчакова [11, с.38-39]. За спогадами Є.М.Феокистова, оцінюючи роль «Московских ведомостей» у розглянутий період, російський посол при дворі Наполеона III барон А. Ф. Будберг говорив: «Коли приходили до мене з Росії газети та ділові папери, я приймався перш за все не за депеші нашого міністерства, а за «Московские ведомости»... Я вважав оригінал кращим за копії» [12, с. 64-65]. Історик М. Я. Данилевський заперечував той факт, що видання грубо нав'язувало суспільству своє бачення ситуації в Польщі. Він писав: «У нас не можна ще підслухати громадську думку: її треба перш пробудити. Такому вмінню підмітити громадські інтереси зобов'язані «Московски ведомости» своїм успіхом у польському питанні» [13, с. 286].

Отже, не можна заперечувати бажання редакції «Московских ведомостей» закріпити у громадській свідомості негативне ставлення до організаторів і учасників польського повстання. Проте вивчення причин повстання в статтях О. І. Георгієвського залишалось пріоритетним напрямком лише до періоду загострення міжнародної ситуації, яка зажадала від нього приділити основну увагу детальному аналізу істинних зовнішньополітичних інтересів західноєвропейських держав у цьому регіоні. «Московские ведомости» вдавалися до ретельного аналізу усієї міжнародної ситуації, пов'язаної з повстанням, і таким чином виховували у читачів зважений підхід до оцінки складних зовнішньополітичних проблем. Багато в чому саме статті О. І. Георгієвського з польського питання сприяли цьому процесу.

Джерела та література

1. Роот А. А. История жанра передовой статьи / Андрей Александрович Роот. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1980. – 142 с.
2. Нарочницкая Л. И. Россия и войны Пруссии в 60 годах XIX в. за объединение Германии «сверху» / Лидия Ивановна Нарочницкая. – М. : Изд-во политич. литературы, 1960. – 287 с.

3. Гачева А. Г. Нам не дано предугадать, Как слово наше отзовется...» (Достоевский и Тютчев) / Анастасия Георгиевна Гачева. – М. : ИМЛИ РАН, 2004. – 604 с.
4. Из воспоминаний А.И.Георгиевского /А.И.Георгиевский // Литературное наследство. Ф.И.Тютчев – Т. 97. : В 2-х кн. - Кн. 2. – [Отв. Ред. С.А.Макашин, К.В.Пигарев, Т.Г.Динесман; предисловие Г.Г.Елизаветиной; публикация К.В.Пигарева] – М.: Наука, 1989.- С.104 – 163.
5. Чернуха В. Г. Правительственная политика в отношении печати в 60-70-е годы XIX века / Валентина Григорьевна Чернуха. – Л. : Наука. Ленинградское отделение, 1989. – 207 с.
6. Катков М.Н.Собрание передовых статей «Московских ведомостей». 1864 год / Михаил Никифорович Катков. – М.: Университетская типография (М.Катков), 1897. – 996 с.
7. Московские ведомости. – 1863-1864.
8. Ревуненков В. Г. Польская восстание 1863 г. и европейская дипломатия / Владимир Георгиевич Ревуненков. – Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1957. – 358 с.
9. Дебидур А. Дипломатическая история Европы. От Венского до Берлинского конгресса (1814-1878) / Антонэн Дебидур. – Т.1 : Священный союз ; [пер. с франц. сверен Б. Я. Жуховецким, вступ. ст. А. Л. Нарочницкого]. – М. : Государственное изд-во Иностранной литературы, 1947. – 482 с.
10. Фалькович С. М. Польская эмиграция в период упадка восстания 1863 – 1864 гг. / С. М. Фалькович // Революционная Россия и революционная Польша (вторая половина XIX в.); [под ред. В. А. Дьяконова, И. С. Миллера, Н. П. Митиной]. – М.: Наука, 1967. – С. 148-208.
11. Чернуха В. Г. Внутренняя политика царизма с середины 50-х до начала 80-х гг. XIX века / Валентина Григорьевна Чернуха; [под. ред. Р. Ш. Ганелина]. – Л. : Наука. Ленинградское отделение, 1978. – 266 с.
12. Феоктистов Е. М. Воспоминания. За кулисами политики и литературы. 1848 – 1896. / Евгений Михайлович Феоктистов; [ред. и примечания Ю. Г. Оксмана]. – Л. : Прибой, 1929. – 428 с.
13. Данилевский Н. Я. Россия и Европа / Николай Яковлевич Данилевский; [сост., послесловие и комментарии С. А. Вайгачева]. – М. : Книга, 1991. – 574 с.

Лихачева О. Е. Передовые статьи О. И. Георгиевского по поводу польского восстания 1863 - 1864 гг. в «Московских ведомостях»

В статье рассматривается журналистская деятельность А. И. Георгиевского в «Московских ведомостях». На основе анализа статей, а также благодаря привлечению других исторических источников доказано авторство А.И. Георгиевского в ряде статей, которые вышли в свет в этом издании в 1863-1864 гг. и были посвящены проблеме польского восстания. Исследованы его взгляды на причины и главные факторы этого конфликта, определено его видение основных мотивов европейской дипломатии. Выяснена роль А.И. Георгиевского в увеличении авторитета «Московских ведомостей».

Ключевые слова: А. И. Георгиевский, «Московские ведомости», польское восстание, передовая статья.

Lihacheva O. E. Editorial of O. I. Georgievskiy about the Polish uprising of 1863-1864 in the «Moscow vedomosti»

In the article we learn more about the activities of a journalist O. I. Georgievskiy in the «Moskovskie vedomosti». Based on the analysis of articles, as well as by attracting other historical sources proved the authorship O.I. Georgievskiy in the number of articles that were published in this edition in 1863-1864 and were devoted to the problems of the Polish uprising. Studied his views on the causes and main factors of the conflict, defined his vision of the main motives of european diplomacy. Clarified the role of the O. I. Georgievskiy in raising authority in the «Moskovskie vedomosti».

Keywords: O. I. Georgievskiy, «Moskovskie vedomosti», the Polish uprising, editorial article.

УДК 94(497.1)"190":070

С. Д. Чернік

ПЕРЕВОРОТ 29 ТРАВНЯ 1903 РОКУ В СЕРБІЇ У ВИСВІТЛЕННІ ГАЗЕТИ «КИЕВЛЯНИН»

На основі матеріалів газети «Киевлянин» у статті розкриваються події травневого перевороту 1903 року у Белграді, який своєю жорстокістю вразив увесь цивілізований світ. Досліджено основні причини вбивства королівського подружжя Олександра та Драги Обреновичів крізь призму публікацій кореспондентів. Визначено роль армії в організації та здійсненні заколоту. Особливу увагу приділено характеристичі особи проголошеного короля Сербії Петра Карагеоргієвича та означено його вплив на політичні процеси в державі.

Ключові слова: Сербія, переворот, король Олександр Обренович, газета «Киевлянин».

У ніч на 29 травня 1903 року у Белграді відбувся палацовий переворот, організований офіцерами сербської армії, незадоволеними політикою короля Олександра Обреновича. У результаті дій військових було вбито королівське подружжя та найближче оточення. Події в столиці Сербії сколихнули увесь цивілізований світ, оскільки вирізнялися надзвичайною жорстокістю. Усі телеграфні агентства та періодичні видання активно висвітлювали подробиці усього, що відбувалося напередодні й під час заколоту. Значна кількість публікацій інформаційного та оціночного характеру є важливим історичним джерелом, що дає